

Asia: VN/16185/2020

Oikeudellinen selvitys yritysvastuulaista

Yleiskommentit

Mitkä ovat kannaltanne selvityksen keskeisimmät näkökulmat?

Tällä lausunnolla pyrimme tuomaan "Vesivastuullinen Suomi 2030 – parhaat käytänteet, ohjauskeinot ja toimintamallit" (Vesivastuu2030) -hankkeen näkökulmasta tärkeitä asioita mukaan yritysvastuusääntelyn jatkovalmisteluun. Vesivastuu2030-hanke lähestyy yritysvastuuta vesivastuullisuuden näkökulmasta. Hanke on valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan rahoittama ja jatkuu 30.4.2021 asti.

Vesivastuullisuudella tarkoitetaan yritysten veden käyttöä, joka on sosiaalisesti ja kulttuurisesti oikeudenmukaista, ympäristöllisesti kestävää ja taloudellisesti kannattavaa. Vesivastuullisuus perustuu yhteistyölle sidosryhmien kanssa kattaen sekä toimipaikka- että valuma-aluekohtaisia toimia. Vesivastuullisuuden tulisi ulottua yritysten koko arvoketjun matkalle.

Yritysvastuusevaluus tarkastelee huolellisesti yritysvastuusta säätämistä Suomen oikeudessa. Se osoittaa selkeästi, miten tärkeää on tarkastella mahdollisuuksia parantaa yritysten vastuullisuutta sekä kansallisesti että kansainvälisesti. Selvitys osoittaa myös mahdollisuudet sellaisen yritysvastuulainsäädännön antamiseen, joka perustuu yritysten asianmukaiseen huolellisuuteen. Tämä on tärkeä johtopäätös myös vesivastuullisuuden edistämisen kannalta.

Selvitys tarjoaa hyvän oikeudellisen pohjan asian jatkovalmistelulle. On kuitenkin huomattava, että selvityksessä keskitytään erityisesti yritysvastuun ihmisoikeusulottuvuuteen, kun taas yritysten ympäristövastuun konkretisointi edellyttää jatkotyötä.

Vesi liittyy kiinteästi yritysvastuukeskustelun molempiin elementteihin eli ihmisoikeuksiin ja ympäristönäkökohtiin. Ihmisoikeuksien kannalta YK on julistanut oikeuden puhtaaseen ja turvalliseen veteen ja sanitaatioon ihmisoikeuksiksi. YK:n taloudellisten, sosiaalisten ja

sivistyksellisten oikeuksien komitea on korostanut valtioiden velvollisuutta estää yritysten toiminnasta johtuvia veteen kohdistuvan oikeuden loukkauksia esimerkiksi lainsäädännön keinoin. Veteen kohdistuva ympäristövastuu varmistaa osaltaan ihmisoikeuksien toteutumista, mutta liittyy myös esimerkiksi yhteiskuntien kokonaisturvallisuuteen sekä ilmastonmuutos- ja ympäristöpolitiikkaan.

Suomalaisyritysten vesivastuullisuuden kehittäminen on oleellista niin Suomessa kuin kansainvälisesti. Suomen pintavesistä suuri osa ei ole tällä hetkellä EU:n vesipuitedirektiivin edellyttämässä hyvässä tilassa. Lisäksi suomalaisten pinta- ja pohjavesien kokonaiskulutuksesta eli vesijalanjäljestä lähes 80% prosenttia kohdistuu Suomen rajojen ulkopuolelle. Suomalaisilla yrityksillä on toimipaikkoja ja niiden arvoketjut ulottuvat myös vakavista veteen liittyvistä ongelmista kärsiville alueille. Näiden arvoketjujen vaikutusten hallintaan Suomen nykyinen lainsäädäntö ei tarjoa työkaluja.

Kaikkiaan suomalaisyritysten sekä kotimaassa tapahtuvan toiminnan että ulkomaisten arvoketjujen vesivastuullisuuden edistäminen on ensiarvoisen tärkeää niin ihmisoikeusvelvoitteiden täysimääräisen toteuttamisen, Suomen kansainvälisen politiikan tavoitteiden, kansallisen vesiturvallisuuden kuin vesien hyvän tilan saavuttamisenkin kannalta.

Vesivastuullisuuden on syytä olla keskeinen osa yritysvastuulainsäädännön jatkovalmistelua ja mahdollisen yritysvastuulain huolellisuusveloitteen on syytä selvästi kattaa yritysten vesivastuullisuus.

Oliko jotain, mitä olisitte toivoneet käsiteltäväksi enemmän?

Selvitys on perustellusti rajattu yritysvastuusäätelyn oikeudellisten reunaehtojen kuvaukseen. Mahdollisessa jatkovalmistelussa on otettava huomioon myös muut EU- ja kansallisen tason selvitykset sekä tutkimus- ja kehityshankkeet.

Selvitys käsittelee sekä ihmisoikeus- että ympäristönäkökohtia yritysvastuun kohteena. Jatkossa on tarvetta kiinnittää entistä enemmän huomiota näiden sekä muiden yhteiskunnallisten intressien kytkeytyneisyyteen. Vesinäkökohdat ovat tästä hyvä esimerkki. Ympäristöllisesti kestävä vedenkäyttö on olennaista vettä koskevien ihmisoikeuksien toteutumiseksi, minkä lisäksi se edistää muiden politiikka-alojen tavoitteita, esimerkiksi ilmastonmuutoksen hillintää ja siihen sopeutumista, luonnon monimuotoisuuden suojelua ja ylläpitoa sekä yhteiskuntien vesiturvallisuutta.

Yritysvastuulainsäädännön osalta onkin tehtävä valinta, halutaanko säätelyn keskittyvän ainoastaan esimerkiksi yritystoiminnan ihmisoikeusnäkökohtiin vai halutaanko sen ohjaavan laajemmin yritysten yhteiskunnallista vastuuta. Vesivastuullisuuden kannalta jälkimmäinen on toimivampi ja tarkoituksenmukaisempi vaihtoehto ottaen huomioon yritystoiminnan vaikutusten moninaisuuden sekä yhteiskunnallisten näkökohtien kytkeytyneisyyden.

Tässä selvityksessä pääpaino on ihmisoikeusnäkökohdissa, kun taas ympäristöasioita käsitellään suppeammin. Yritysten ympäristövastuualoitteita ja itsesääntelyjärjestelmiä ei ole juurikaan otettu huomioon. Tällaisia aloitteita on niin vesivastuullisuudesta kuin esimerkiksi luonnon monimuotoisuudesta. Tietyillä toimialoilla, kuten metsäteollisuudessa, ympäristöllinen itsesääntely on kattavaa. Lisäksi selvityksessä ei ole juuri tarkasteltu, missä määrin ihmisoikeus- ja ympäristöaspekteja on perusteltu säännellä yhteneväisesti huolellisuusvelvollisuuden kautta ja missä määrin erikseen.

Vesivastuu2030-hankkeessa analysoidaan yritysvastuun sääntelyvaihtoehtoja vesivastuun näkökulmasta ja tuotetaan tietoa, joka voi olla hyödyllistä myös yleisen yritysvastuusääntelyn jatkovalmistelussa. Hanketiimi on tarvittaessa ministeriöiden käytettävissä jatkokeskusteluihin aiheesta.

Ympäristöä ja ihmisoikeuksia koskeva asianmukainen huolellisuus

Asianmukaisen huolellisuuden prosessi

Kuten todettu, ottaen huomioon ihmisoikeuskysymysten, ympäristöasioiden ja muiden yhteiskunnallisten intressien kytkeytyneisyyden, yritystoiminnan huolellisuusvelvoitetta ei tulisi rajata ainoastaan ihmisoikeuksiin. Yritystoiminnan yhteiskunnalliset vaikutukset on tärkeää ottaa huomioon kokonaisvaltaisesti. Ihmisoikeuksien kannalta huolellisuusvelvoitteen olisi tarkoituksenmukaista kattaa myös ihmisoikeus veteen.

Asianmukaisen huolellisuusvelvoitteen on lainsäädännön tasolla oltava suhteellisen yleinen, jotta yritykset keskittyisivät toimintansa kriittisimpiin kysymyksiin, jotka on tunnistettu yrityskohtaisen riskinarvioinnin perusteella. Tässä suhteessa on tarpeen harkita, voidaanko ihmisoikeusvastuista antaa tarkempaa sääntelyä, kun taas ympäristönäkökohtien huomiointi on oltava siten joustavaa, että se mahdollistaa yrityksen keskittymisen kriittisimpiin kysymyksiin toimialallaan, kuitenkin tunnistaen ympäristövastuun kaikki eri ulottuvuudet.

Toiminnan huolellisuuden arviointi

Yritystoiminnan kokonaisvastuullisuuden tehokkaaksi edistämiseksi tarvitaan lainsäädännön ohella konkreettisia toimintamalleja, joilla yritysten vastuullisuustyötä voidaan tukea ja ohjata. Toimintamallit ja ohjeistukset voivat perustua standardeihin ja sertifikaatteihin, kuten vesivastuullisuuden kansainvälisiin ja kansallisiin aloitteisiin (mm. ministeriöiden, tutkimuslaitosten ja WWF-Suomen perustama suomalainen vesivastuusitoumus).

Tiettyihin standardeihin ja sertifikaatteihin viittaaminen lainsäädännössä voi kuitenkin olla ongelmallista. Tällaiset järjestelmät voivat olla esimerkiksi liian suppeita, puutteellisia tai kalliita. Tämänkaltaisia ongelmia on havaittu esimerkiksi EU:n muiden kuin taloudellisten tietojen raportointia koskevan direktiivin kohdalla. Finnwatchin lausunnossa esitetty yritysvastuualtuutettu

tai –lautakunta voisi toimia näiden ongelmien välttämiseksi toimiala- ja teemakohtaisten ohjeistusten yhteenkokoajana ja kehittäjänä.

Lisäksi ympäristöä koskevan huolellisuuden osalta on syytä harkita, voitaisiinko lainsäädännössä hyödyntää esimerkiksi EU:n nk. taksonomia-asetuksen (EU/2020/852) mukaista, taloudellisen toiminnan kestävyyttä koskevaa kriteeristöä. Taksonomia-asetuksessa on otettu huomioon kattavasti erilaisia ympäristöä koskevia tavoitteita sekä määritelty yritystoiminnan merkittävät haitalliset vaikutukset. Asetuksen nojalla myös annetaan tulevaisuudessa tekniset arviointikriteerit, jotka konkretisoivat ympäristöllisesti kestävältä taloudelliselta toiminnalta edellytettävää suojan tasoa.

Määritelmät

-

Soveltamisala

-

Valvonta ja sanktiot

On hyvä, että selvityksessä on tarkasteltu myös mahdollista valvonta- ja sanktiojärjestelmää sekä mahdollisuuksia ulottaa vastuu ihmisoikeusloukkauksista ja ympäristövahingoista johtoyritykseen. Sanktiojärjestelmää tärkeämpää voi kuitenkin olla, että luodaan lainsäädännölliset edellytykset yritysten kannustamiseksi vastuullisuuteen.

Veteen kohdistuvan ihmisoikeuden ei nähdä muodostavan subjektiivisia oikeuksia yksilöille, vaan pikemmin toimintavelvoitteita valtioille. Tämän vuoksi on vaikea nähdä, että yrityksille voisi tulla vahingonkorvausvastuu vettä koskevien oikeuksien loukkauksista.

Ympäristövahinkojen kohdalla yrityksillä on ankara vastuu Suomessa tapahtuvista vahingoista. Sen sijaan arvoketjuissa tapahtuvien ympäristövahinkojen sääntelyn tarvetta sekä mahdollisia ratkaisuja on arvioitava tarkemmin.

Sääntelytavat

Kansallisten sääntelyratkaisuiden on oltava linjassa EU-lainsäädännön kanssa. Kansallista lainsäädäntöä voidaan kehittää Suomen tavoitteiden mukaisesti (esimerkiksi vesivastuullisuuteen liittyvä kv-poliittinen painotus Suomen vesialan kansainvälisessä strategiassa (2018)), kunhan lainsäädäntöön lisätään tarvittavat mekanismit varautua ja sopeuttaa yritys vastuulakia mahdollisen EU-tason sääntelyyn.

Vaikutusarviointi

Mitä olisi huomioitava mahdollisen lainsäädännön vaikutusarvioinnissa?

-

Heiskanen Anna-Stiina

Sojamo Suvi

Suomen ympäristökeskus SYKE - Vesivastuu2030-hanke (VN-TEAS)